

Павлик і Андрійко

Володимир Хронович

В школі сидів Павлик на першій парті, а коло нього з лівої сторони Андрійко Брудерман, син багатого німецького колоніста. Щодо успішності в навчанні, так кращого учня від Андрійка в семінарії не було. Він мав надзвичайну пам'ять. Легко розв'язував найтрудніші арифметичні задачі, добре малював і чудово грав на скрипці. Крім цього, був стрункого росту, мав класичні риси лиця, густу чорну чуприну, карі демонічні очі, а сильним і мелодійним баритоном захоплював усіх, особливо дівчат. Вони його любили — він жодну, хоч пропадав за їх товариством і голову крутив не одній.

Андрійко після закінчення початкової школи став учнем гімназії у Львові і дійшов у ній вже до п'ятого класу, але даліше навчатися там перешкодила йому пасхальна сповідь. Він признався на ній перед своїм катехитом у деяких содомських гріхах, і цей почав його на цій сповіді сварити за них і грубо ганьбити. Та наслідки цієї виховної пастирської роботи були невеселі. Андрійко несподівано спалахнув гнівом. Не чекаючи прощення гріхів і одержання покути, зірвався з колін, залишив збентеженого священника в його сповідальниці і вибіг з костюлу. Цього зухвальства катехит дарувати йому не міг. Він розказав про це на вчительській конференції. Андрійка з гімназії вигнали, і батькові ледве вдалося помістити його в Сокальській вчительській семінарії.

З цього часу Андрійко кожного священника уважав за свого особистого ворога, між іншим, і свого нового катехита, запеклого єзуїта Боришка. А вже дуже почав собі легковажити священників на третьому році, коли стратив віру в Бога. Учні на тому курсі вивчали вже на уроках геології теорію Канта — Лапласа про постання сонячного світу. Потім розповів їм про сотворення світу єзуїт Боришко. Андрійко на уроці закону Божого назвав цю розповідь дитячою баєчкою і спитав священника: "Кому тепер і в що вірити? Чи вам, отче катехит, чи Кантові і Ляплясові?"

Розлючений єзуїт наказав за це Андрійкові покинути клас і, замикаючи за ним двері, сказав йому ще при відході:

— Вір собі вже тепер, в що сам хочеш, і йди до чорта!

Андрійко дуже дружив з Павликом, головню через те, що той володів добре німецькою мовою і поза школою розмовляв з ним тільки по-німецьки. Помагав йому також викінчувати завдані вільноручні рисунки, бо Андрійко любив тільки рисувати різні карикатури, навіть і під час інших уроків.

Таке було і другого травня 1910 року. Для Павлика цей день став пам'ятним на ціле життя. До школи пішов цього дня вже другий раз без сніданку. Хазяйка, щоправда, квартири в своїй хаті йому не відмовила, але заповіла, що харчувати його далі не буде. Вже два місяці жив він у неї і за утримання не платив. Не мав чим.

Всі його старання, щоб заробити дещо приватними уроками, не мали жодного успіху. Кількаразова нічна праця в паровому млині мало що допомогла. Вона була тяжка,

і у зголоднілого юнака бракувало потрібних сил, а в школі після такої нічної праці докучала ще й сонність, яку тяжко було побороти.

Майже цілий перший урок арифметики перейшов йому на споминах про пережиті дні. Тяжкі ці спомини витискала з думок журба про майбутнє: "Як прожити ще два місяці до одержання атестата зрілості?"

— Господи! — шептав невіруючий вже Павлик. — Рятуй мене!

— Ні, ні! — прошептав вкінці рішуче. — Мені таки треба залишити семінарію, пошукати десь якоїсь фізичної праці, скласти трохи грошей і доперва в другому році добувати цей атестат.

Зовсім інші думки гуляли тоді по голові його товариша Андрійка. На уроці арифметики він також не звертав жодної уваги на те, що пояснював учитель Сойка, а тільки малював на своєму арифметичному зошиті різні зайчики, коники, птахи та свинячі усміхнені голови, і це справляло йому невимовну радість.

Під час другого уроку історії він зайнявся вже зовсім чим іншим. Як тільки ввійшов у клас професор Вітошинський і сів за кафедру, Андрійко, побачивши його лисину, вирвав з зошита листок і почав ретельно майструвати учнівську "паперову бомбу". Павло, зайнятий своїми думками, звертав на нього мало уваги, але по хвилі стривожився. Андрійко чвертку цього листка зложив наполовину, обі половинки ще наполовину, а потім у вісімку. Цю вісімку зігнув посередині так, що утворилося римське п'ять. Паперова бомба була готова. З бічної гумової вкладки черевика видобув гумову червону нитку, заклад за цю бомбу і, замість її послинити, щоб була тяжча, вложив її вершок у чорнило каламаря. Бомбу цю підніс до вуст, придержав зубами, а кінчики гумки натягнув пальцями обох рук і пустив її перед себе в повітря. В класі сталося щось неймовірне. Паперова, мокра від чорнила бомба поцілила професора в саме чоло, який під цю хвилю вписував у журнал тему уроку.

— Хто це зробив? — крикнув нараз професор, зриваючися з крісла, бо бомба по носі зсунулася і впала на журнал. Учні глянули на Вітошинського і мимоволі розсміялися. Та сміх тривав тільки кілька секунд. Ніхто не знав, хто це зробив. Про це знав тільки Павло. Він спочатку хотів навіть за це дати Андрійкові ляпаса, але, щоби його не зрадити, сильно вдарив тільки черевиком по нозі, бо цей ані не думав признаватися до свого ганебного вчинку. Мовчав, мов мумія.

Учитель тим часом підійшов до першої парти, постояв якийсь час мовчки перед нею, а далі почав тихо:

— Дорогі друзі, майбутні вчителі. За що ви мені це зробили? Ви ж не діти вже, а зрілі юнаки. За два-три місяці ви самі станете в класі за вчительським столом і будете нести своїм молодшим братам світло знання. Тим братам, про яких писав колись наш незабутній Тарас: "Возвеличу отих рабів німих — я на сторожі коло їх поставлю слово". І вірю я, що ви понесете з часом між них це слово, і народ наш буде гордитися вами.

На жаль, не буде гордитися всіми. Ось між вами знайшовся товариш, який, не знаю з якої причини, може, зі злоби, а може, тільки з дурної пустоти, так тяжко зневажив мене сьогодні. Хто це зробив, я не знаю, але, стоячи тут перед вами сильно

пригноблений, я питаю цього вашого товариша ще раз, за що він мені це зробив? Я працюю вчителем вже 32 роки і вкортці піду на пенсію. Але йти мені на цю пенсію зі спомином про це, що мене сьогодні стрінуло, буде дуже боляче. Хай тому встане цей ваш товариш і попросить мене про прощення. Я ж нікому з вас ворогом не був, а тільки вашим добрим другом.

Слова любимого професора зворушили цілий клас, та признаватися не було кому. Всі учні, перед тим схиливши голови над партами, повторювали тихо завданий урок і зовсім не звертали уваги на те, що діялося впереді. Павлик кілька разів торкав Андрійка ліктем, тобто мовчки просив його, щоб встав і признався, та даремно. Андрійко дальше сидів на парті й тільки тупо дивився перед себе.

Павликові жаль стало чогось товариша. Правда, Андрійко був пустуном, але серце у нього було добре. Він завжди оказував Павликові прихильність і ласку.

Його треба було рятувати. Але далеко більше жаль було старого вчителя. Не надумуючись тому довго, він встав і голосно, щоб усі чули, сказав схвильовано:

— Це я зробив. Простіть мене, пане професор! В клас мов напrawdę якусь бомбу хтось вкинув. Умить повставали всі з своїх місць і з погордою глянули на Павлика. Ще більше здивований тим признанням був і сам професор. Він підійшов до Павлика, заломив перед ним руки та прошептав тихо:

— Ти... ти це зробив? А за що, Павлику, за що?

Відповів на це йому уже сам Андрійко. Він за цей час зложив свої книжки і зошити в портфель, узяв це все під пахву, вийшов з-за парти, похапцем поцілував професора в руку і зі сльозами в очах крикнув голосно:

— Павлик сказав вам неправду. Це я зробив, пане професоре, і гірко цього жалкую. Простіть мені. Я... я не хотів у вас, але, на моє нещастя, воно куди-інде полетіло.

По тих словах вхопив за капелюх і поспішно вибіг з класу.

Вітошинський допоміг Павликові закінчити семінар ще того самого року.

Джерело: Хронович В. М. Мамусине серце: Оповідання. — К.: Веселка, 1994.